अध्याय 7: ईशावास्यम् इदं सर्वम्

विषय-सूची

8 प्रश्नावली · 42 प्रश्न

प्रश्नावली 1	अधः प्रदत्तानां प्रश्नानाम् एकपदेन उत्तराणि लिखन्तु ।	7 प्रश्न
प्रश्नावली 2	अधः प्रदत्तानां प्रश्नानाम् पूर्णवाक्येन उत्तराणि लिखन्तु ।	5 प्रश्न
प्रश्नावली 3	उदाहरणानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयन्तु ।	1 प्रश्न
प्रश्नावली 4	उदाहरणानुसारं रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुर्वन्तु।	7 प्रश्न
प्रश्नावली 5	अधः प्रदत्तेषु रिक्तस्थानेषु तृतीया – विभक्त्यन्तानि रूपाणि लिखन्तु ।	5 प्रश्न
प्रश्नावली 6	उदाहरणानुसारं संयोज्य लिखन्तु । (गुणसन्धिः)	10 प्रश्न
प्रश्नावली 7	उदाहरणानुसारं वाक्यानि वर्तमानकालतः भविष्यत् काले परिवर्तयन्तु ।	6 प्रश्न
प्रश्नावली 8	उदाहरणानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयन्तु ।	1 प्रश्न

प्रश्नावली 1 — अधः प्रदत्तानां प्रश्नानाम् एकपदेन उत्तराणि लिखन्तु ।

प्रश्न 1

(क) दैत्यराजः कः ?

हल

पाठे दैत्यानां राजा हिरण्यकशिपुः एव दैत्यराजः इति कथ्यते ।

उत्तर: हिरण्यकशिपुः

प्रश्न 2

(ख) के हिरण्यकशिपुं ध्यायन्ति ?

हल

सर्वत्र जनाः हिरण्यकशिपुम् एव ध्यायन्ति इति मन्त्री कथयति ।

उत्तर: जनाः

प्रश्न 3

(ग) किं देवेभ्यः न दास्यन्ति ?

हल

दैत्यपुरोहितः वदति यत् इतः परं यज्ञभागादिकम् अपि देवेभ्यः न दास्यन्ति ।

उत्तर: यज्ञभागादिकम्

प्रश्न 4

(घ) कस्य दलनेन अपि सः जीवति ?

हल

प्रह्लादः गजस्य पददलनेन अपि जीवति ।

उत्तर: गजस्य

प्रश्न 5

(ङ) राक्षसाः कुतः प्रह्लादं पातितवन्तः ?

हल

राक्षसाः प्रह्लादम् उत्तुङ्गशिखरात् पातितवन्तः ।

उत्तर: उत्तुङ्गशिखरात्

प्रश्न 6

(च) हिरण्यकशिपुः कस्मात् वरं प्राप्तवान्?

हल

हिरण्यकशिपुः ब्रह्मदेवात् वरं प्राप्तवान् ।

उत्तर: ब्रह्मदेवात्

प्रश्न 7

(छ) हरिः कुत्र अस्ति इति कः वदति ?

हल

प्रह्लादः वदति यत् हरिः सर्वत्र अस्ति ।

उत्तर: प्रह्लादः

प्रश्नावली 2 — अधः प्रदत्तानां प्रश्नानाम् पूर्णवाक्येन उत्तराणि लिखन्तु ।

प्रश्न 1

(क) के भीताः तिष्ठन्ति ?

हल

पाठानुसारं सुराः असुराः यक्ष-गन्धर्व-किन्नराः सर्वे हिरण्यकशिपोः भीताः तिष्ठन्ति ।

उत्तर: सुराः असुराः यक्ष – गन्धर्व – किन्नराः भवतः सर्वे भीताः तिष्ठन्ति।

प्रश्न 2

(ख) प्रह्लाद : अहर्निशं किं करोति ?

हल

प्रह्लादः दिवारात्रं शत्रोः हरेः गुणगानम् एव करोति ।

उत्तर: प्रह्लादः अहर्निशं हिरण्यकशिपुस्य शत्रोः हरेः गुणगानं करोति ।

प्रश्न 3

(ग) प्रह्लादं कथं समुद्रे क्षिप्तवन्तः ?

हल

राक्षसाः प्रह्लादं रज्ज्वा बद्ध्वा समुद्रमध्ये क्षिप्तवन्तः ।

उत्तर: प्रह्लादं रज्ज्वा बद्ध्वा समुद्रमध्ये क्षिप्तवन्तः ।

प्रश्न 4

(घ) नृसिंहः कथं बहिः आगच्छति ?

हल

हिरण्यकशिपुः स्तम्भं प्रहरति, ततः महता गर्जनेन नृसिंहः स्तम्भात् बहिः आगच्छति ।

उत्तर: हिरण्यकशिपुः स्तम्भं प्रहरति । महता गर्जनेन नृसिंह: बहिः आगच्छति।

प्रश्न 5

(ङ) हिरण्यकशिपुः केन स्तम्भं भक्ष्यामि इति वदति ?

हल

हिरण्यकशिपुः वदति यत् सः खड्गेन स्तम्भं भक्ष्यामि ।

उत्तर: हिरण्यकशिपुः खड्गेन स्तम्भं भक्ष्यामि इति वदति ।

प्रश्नावली 3 — उदाहरणानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयन्तु ।

प्रश्न 1

उदाहरणानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयन्तु । (उदाहरण के अनुसार खाली स्थानों को भरिए।)

हल

तृतीया विभक्तिः (एकवचनम् — द्विवचनम् — बहुवचनम्)
(क) रामेण — रामाभ्याम् — रामैः (उदाहरणम्)
(ख) चमसेन — चमसाभ्याम् — चमसैः
(ग) आचार्येण — आचार्याभ्याम् — आचार्यैः
(घ) आसन्देन — आसन्दाभ्याम् — आसन्दैः
(ङ) बालिकया — बालिकाभ्याम् — बालिकाभिः
(च) पेटिकया — पेटिकाभ्याम् — पेटिकाभिः
(छ) मित्रेण — मित्राभ्याम् — मित्रैः
(ज) वस्त्रेण — वस्त्राभ्याम् — वस्त्रैः

उत्तर: चमसाभ्याम्, चमसैः; आचार्याभ्याम्; आसन्देन, आसन्दाभ्याम्; बालिकाभ्याम्; पेटिकया, पेटिकाभिः; मित्राभ्याम्, मित्रैः; वस्त्रेण, वस्त्राभ्याम्

प्रश्नावली 4 — उदाहरणानुसारं रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुर्वन्तु।

प्रश्न 1

(क) हिरण्यकशिपुः आगच्छति।

हल

रेखाङ्कितं कर्तृपदं 'हिरण्यकशिपुः' अतः तत्स्थाने 'कः' प्रयुज्यते ।

उत्तर: कः आगच्छति ?

प्रश्न 2

(ख) सुरासुराः सर्वे भीताः भविष्यन्ति ।

हल

रेखाङ्कितं बहुवचनकर्तृपदं 'सुरासुराः सर्वे' अतः 'के' प्रयुज्यते ।

उत्तर: के सर्वे भीताः भविष्यन्ति ?

प्रश्न 3

(ग) दैत्यराजः खड्गेन प्रहरति ।

हल

रेखाङ्कितं करणपदं 'खड्गेन' अतः 'केन' प्रयुज्यते ।

उत्तर: दैत्यराजः केन खड्गेन प्रहरति?

प्रश्न 4

(घ) अहं प्रह्लादं मारयिष्यामि ।

हल

रेखाङ्कितं कर्मपदं 'प्रह्लादं' अतः 'कं' प्रयुज्यते ।

उत्तर: अहं कं मारयिष्यामि ?

प्रश्न 5

(ङ) तात ! हरिस्तु सर्वत्र अस्ति ।

हल

रेखाङ्कितं स्थानवाचकम् अव्ययं 'सर्वत्र' अतः 'कुत्र' प्रयुज्यते ।

उत्तर: तात ! हरिस्तु कुत्र अस्ति ?

प्रश्न 6

(च) पुत्रस्य विषये वक्तुम् इच्छति।

हल

रेखाङ्कितं सम्बन्धपदं 'पुत्रस्य' अतः 'कस्य' प्रयुज्यते ।

उत्तर: कस्य विषये वक्तुम् इच्छति ?

प्रश्न 7

(छ) नृसिंह: निजनखैः हिरण्यकशिपुं मारितवान्।

हल

रेखाङ्कितं करणपदं (बहुवचनम्) 'निजनखैः' अतः 'कैः' प्रयुज्यते ।

उत्तर: नृसिंह: कै: हिरण्यकशिपुं मारितवान् ?

प्रश्नावली 5 — अधः प्रदत्तेषु रिक्तस्थानेषु तृतीया – विभक्त्यन्तानि रूपाणि लिखन्तु ।

प्रश्न 1

(क) अहं मम ..... (खड्ग) स्तम्भं भक्ष्यामि ।

हल

'खड्ग' (अकारान्त पुंल्लिङ्ग) तृतीया एकवचने 'खड्गेन' ।

उत्तर: अहं मम खड्गेन स्तम्भं भक्ष्यामि।

प्रश्न 2

(ख) प्रह्लादः गजस्य ..... (पददलन) अपि जीवति ।

हल

'पददलन' (अकारान्त नपुंसकलिङ्ग) तृतीया एकवचने 'पददलनेन' ।

उत्तर: प्रह्लादः गजस्य पददलनेन अपि जीवति ।

प्रश्न 3

(ग) सर्वे जनाः ..... (नारायण) अनुगृहीताः ।

हल

'नारायण' (अकारान्त पुंल्लिङ्ग) तृतीया एकवचने 'नारायणेन' ।

उत्तर: सर्वे जनाः नारायणेन अनुगृहीताः ।

प्रश्न 4

(घ) अहं ..... (निजनख) तव वक्षःस्थलं विदीर्य मारयिष्यामि ।

हल

'निजनख' तृतीया बहुवचने 'निजनखैः' ।

उत्तर: अहं निजनखैः तव वक्षःस्थलं विदीर्य मारयिष्यामि ।

प्रश्न 5

(ङ) बालिकाः ..... (शिक्षिका) सह चर्चां कुर्वन्ति ।

हल

'शिक्षिका' (आकारान्त स्त्रीलिङ्ग) तृतीया एकवचने 'शिक्षिकया' ।

उत्तर: बालिकाः शिक्षिकया सह चर्चां कुर्वन्ति ।

प्रश्नावली 6 — उदाहरणानुसारं संयोज्य लिखन्तु । (गुणसन्धिः)

प्रश्न 1

(ख) सुर + ईश्वरः = ...

हल

अ + ई = ए (गुणसन्धिः) : सुर + ईश्वरः = सुरेश्वरः ।

उत्तर: सुरेश्वरः

प्रश्न 2

(ग) नाग + इन्द्रः = ...

हल

अ + इ = ए : नाग + इन्द्रः = नागेन्द्रः ।

उत्तर: नागेन्द्रः

प्रश्न 3

(घ) गज + इन्द्रः = ...

हल

अ + इ = ए : गज + इन्द्रः = गजेन्द्रः ।

उत्तर: गजेन्द्रः

प्रश्न 4

(ङ) माता + इव = ...

हल

आ + इ = ए : माता + इव = मातेव ।

उत्तर: मातेव

प्रश्न 5

(च) राम + इति = ...

हल

अ + इ = ए : राम + इति = रामेति ।

उत्तर: रामेति

प्रश्न 6

(छ) पर + उपकारः = ...

हल

अ + उ = ओ (गुणसन्धिः) : पर + उपकारः = परोपकारः ।

उत्तर: परोपकारः

प्रश्न 7

(ज) मम + उपरि = ...

हल

अ + उ = ओ : मम + उपरि = ममोपरि ।

उत्तर: ममोपरि

प्रश्न 8

(झ) सूर्य + उदयः = ...

हल

अ + उ = ओ : सूर्य + उदयः = सूर्योदयः ।

उत्तर: सूर्योदय:

प्रश्न 9

(ञ) रामेण + उक्तम् = ...

हल

अ + उ = ओ : रामेण + उक्तम् = रामेणोक्तम् ।

उत्तर: रामेणोक्तम्

प्रश्न 10

(ट) तस्य + उपरि = ...

हल

अ + उ = ओ : तस्य + उपरि = तस्योपरि ।

उत्तर: तस्योपरि

प्रश्नावली 7 — उदाहरणानुसारं वाक्यानि वर्तमानकालतः भविष्यत् काले परिवर्तयन्तु ।

प्रश्न 1

(ख) रमा क्रीडाङ्गणे क्रीडति → (भविष्यत् काले)

हल

क्रीडति → क्रीडिष्यति (भविष्यत् काले) ।

उत्तर: रमा क्रीडाङ्गणे क्रीडिष्यति।

प्रश्न 2

(ग) बालाः फलानि खादन्ति → (भविष्यत् काले)

हल

खादन्ति → खादिष्यन्ति (भविष्यत् काले) ।

उत्तर: बालाः फलानि खादिष्यन्ति ।

प्रश्न 3

(घ) ताः योगासनं कुर्वन्ति → (भविष्यत् काले)

हल

कुर्वन्ति → करिष्यन्ति (भविष्यत् काले) ।

उत्तर: ताः योगासनं करिष्यन्ति ।

प्रश्न 4

(ङ) अहं नित्यं पठामि → (भविष्यत् काले)

हल

पठामि → पठिष्यामि (भविष्यत् काले) ।

उत्तर: अहं नित्यं पठिष्यामि ।

प्रश्न 5

(च) त्वं कस्मिन् विषये वदसि ? → (भविष्यत् काले)

हल

वदसि → वदिष्यसि (भविष्यत् काले) ।

उत्तर: त्वं कस्मिन् विषये वदिष्यसि ?

प्रश्न 6

(छ) सा आपणं गच्छति → (भविष्यत् काले)

हल

गच्छति → गमिष्यति (भविष्यत् काले) ।

उत्तर: सा आपणं गमिष्यति।

प्रश्नावली 8 — उदाहरणानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयन्तु ।

प्रश्न 1

उदाहरणानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयन्तु । (उदाहरण के अनुसार खाली स्थान भरिए ।)

हल

(एकवचनम् — द्विवचनम् — बहुवचनम्)

(क) बालकः कार्यं करिष्यति । — बालकौ कार्यं करिष्यतः । — बालकाः कार्यं करिष्यन्ति । (उदाहरणम्)

(ख) सः शालां गमिष्यति । — तौ शालां गमिष्यतः । — ते शालां गमिष्यन्ति ।

(ग) त्वं श्लोकं वदिष्यसि । — युवां श्लोकं वदिष्यथः । — यूयं श्लोकं वदिष्यथ ।

(घ) अहं पुस्तकानि दास्यामि । — आवां पुस्तकानि दास्यावः । — वयं पुस्तकानि दास्यामः ।

(ङ) छात्रः प्रदर्शनीं द्रक्ष्यति । — छात्रौ प्रदर्शनीं द्रक्ष्यतः । — छात्राः प्रदर्शनीं द्रक्ष्यन्ति ।

(च) अहं भगवद्गीतां श्रोष्यामि । — आवां भगवद्गीतां श्रोष्यावः । — वयं भगवद्गीतां श्रोष्यामः ।

(छ) बालिका कथां लेखिष्यति । — बालिके कथां लेखिष्यतः । — बालिकाः कथां लेखिष्यन्ति ।

(ज) त्वं किं खादिष्यसि ? — युवां किं खादिष्यथः ? — यूयं किं खादिष्यथ ?

उत्तर: तौ गमिष्यतः/ते गमिष्यन्ति; युवां वदिष्यथः/यूयं वदिष्यथ; अहं दास्यामि/वयं दास्यामः; छात्रः द्रक्ष्यति/छात्रौ द्रक्ष्यतः; आवां श्रोष्यावः/वयं श्रोष्यामः; बालिका लेखिष्यति/बालिकाः लेखिष्यन्ति; त्वं खादिष्यसि/युवां खादिष्यथः